

Самарқанд шаҳрининг XIX асроти XX аср бошларида
Архитектура ҳудудий шаклланиши
Рустамова Дилбар Ёрмаматовна СамДАКИИ-босқич магистранти

Annotation. The present article contains valuable information about the history of Samar­kand. In the epoch of Timurids. For example here said shot at the time of Amir Temur the city was roureded d efensiul wall and had gates. In addition around it were gardens. The great Amir Temur named willages and willa ges of the region name so the major cities of the world.

In short this article fell the story of the ancient city of the east and of the XIX and XX century and the history of urban development.

Самарқанднинг архитектура ҳудудий шаклланиши шуни кўрсатадики, эски Сама­ рқанд XIX аср

XX бошларида, шаҳарнинг турли қисмлариёзма археологик маълумотларга кўра таш­ қирланган. Шун

ингучун будавр шаҳар созликда алоҳида давр сифатида ўрганилади. Бунда шаҳар нинг асосий ўна

ши ўзгармаган. Марказий Осиёнинг Бухородек кўхна шаҳридан фарқли равишда Са­ марқанд ўз жойла

шувини ўзгартирган. (Марв, Тошкент ва бошқа шаҳарлар каби). Араблар босқинид ан ўнги шаҳарни жо

йлаштиришда 2 та фактор асосийрол ўйнаган. Бўлғуси эски шаҳарнинг ҳудудидаги дарвозалар ва шаҳа

рининг паст баландлиги дани боратрелефидир. Будаврдаги шаҳар хажми уни атроф ини ўраб турган ир

икариқлар билан белгиланган. XIX асрнинг кинчирми ва XX бошларида келибе ски шаҳар ҳудудин

инг кенгайиши ва бу ерда бунёд этилган янги кварталларемирилиб кетган эски мудо фаадеворлари ҳис

обиға амалга ошди. Бу ерда янги маҳаллар пайдо бўлди. Самарқандни археологик жиҳатдан ўргани

шишлари XIX асрнинг охириларида бошланган эди. 1895 йилда шарқшуносолим В. В. Баршолд шунга

шаббуси билан тузилган, „Туркистон археологияҳаваскорлари тўғрисида“ аъзолари Самарқанддаги А

фросиёбни кўпасрлар хазинаси деб қараб, унда кенг кўламдаги археологик қазилмаларни олиб бо

рдилар.

Афросиёб Самарқанд шаҳрининг қадимий қолдиқлари, узоқ асрлар давомида 10-15 метр чуқурликда кўмилиб кетган археологик қазилмалари билан машҳур, қадимий аҳолиси V-VIII асрларда ҳозирги Самарқанд шаҳри яқинидагитепаликларда,

тахминан 2 кв км майдонда яшаган.

В.Л.Вяткин,Н.И.Веселовскийпарўтказганархеологикқазишмаларнатижасидат урлихилдагиқади мийбуюмлартопилибмузейгаберилди.1908йилдаВ.Л.ВяткинСамаркандчеккас идажойлашганУлу ғбекрасадхонасинингўрнинианиқладивақазишишлариниўтказди.Натижадарас адхонаҳаробасиха мдаунингеростидагибутунқолганқисмиқазибочилди.ЎшадаврданбошлабЎрта Осиёхалқларинин гқадимиймаданиймеросиниўрганишдадастлабқиқадамларқўйилди.1912— 13,1929— 30йиллардаВ.Л.Вяткин,1912й.М.Е.МассонАфросиёбдақазишишлариниолибб ордилар.А.И.Терен ожкин1945— 48йиллардаСамарканд2500йилликтарихгаэгадебелгилади;шаҳартарихидавр лаштирилди.1950- йилларданбошлабАфросиёбдамунтазамархеологикқазишмаларўтказиш,айниқ са,1958- йилданВ.А.Шишкинрахбарлигида,1966йилданбошлабэсаЯ.Ғ.Ғуломовбошчил игидафаоллашди. Афросиёбниўрганишишлариқўламиникенгайтиришмақсадида,1966йилдаои мийҳаракатдагиАф росиёбкомплексархеологияэкспедитсияситашкилэтилди.1970- йилдаСамарканддаЎзбекистонФАнингмустақилАрхеологияинститутиташкил этилишиСамаркан ддагиархеологикқазишмаларнинаянадакенгқўламдаолибборишгаимкониятяратд и.Археологикқази шмаларнатижасидаСамарканднингёшианикландива1970йилдашаҳарнинг2500 йилликубилейике нгнишонланди.1971—77йиллардаШ.Тошхўжаев,1978— 85йиллардаҒ.В.Шишкинақазишмаишлариниолиббордилар.Мустақилликйилл аридаархеологикқ азишваилмийтадқиқотишларинингсамарадорлигиниоширишмақсадидафранс ияликаакадемик,ша 182 рқшуносархеологларПолБернарваФрансГрене,ўзбекархеологолимларипроф. М.Исомиддинов,А. АнорбоевватадқиқотчиА.Отахўжаевларбиланҳамкорликдаишладилар.Натижа да,Афросиёбдагиэ нгқуйимаданийқатламларниўрганишжараёнидаерсатҳидан10— 15мчуқурликдамил.ав.ІХ— VIасрўрталаригаоидашёлартопилди.Буларқўлдаясабранглинақшберилгансоп олидишларнингпа рчаларивашунингдек,гуваладанतिकланган7мқалинликдагимудофаадеворикол дикларидир.Афрос

иёбнинг 19 гектарлик қисми девор билан бутунлай ўраб олинган. Афросиёбнинг бошқажойлари ҳа
м текшириб кўрилганда қуйи қатламлари дан шунга ўхшаш ва мил. ав. 9—8-
асрларга оид ашёлар топилади. Афросиёбдан топилган ушбу намуналар Францияда
радиокарбон тадқи
қоту сули да ўрганилиб, улар мил. ав. VIII асрга, аниқроғи 2750 ёшгата аллуқлилиги
исботланди.
Самарканд бунёд бўлгани дан буюн Урта Осиёнинг сиёсий, иқтисодий ва маданий
ҳаёти да катта
мавқега эга бўлиб келди. Шаҳарнинг Буюки пакйўли чорраҳаси да жойлашганлиги
, бу ер да қадим дан х
уна рмандчиликнинг шойит ўқиш, машҳур Самарканд қоғози ишлаб чиқарилиши,
кулолчилик, темир
чилик, новвойлик, қандолатчилик, бадиий каштачилик ва бошқатурлари ҳама да сав
до-
сотиқишларининг ривожига туртки бўлди. Самарканд да қадим дан равнақ топан
хуна рмандчилик ту
рлари маҳалла гузарларнинг номлари да сақланиб қолган, масалан: „Сўзангарон“ (и
гнатай ёрловчи ла
р), „Камонгарон“ (ўқ-ёй совчилар) ва бошқаномлар ҳозирги кун га етиб келган.
1841—
42 йиллар да Бухоро га Россия элчиси қилиб юборилган шарқшунос Н. В. Хаников н
ингёзишича, ўша ва
қт да Самарканд баланд девор билан ўралган бўлиб, унинг бта дарвозаси: Бухоро, П
айкобод, Шоҳизин
да, Қаландархона, Сўзангарон, Хожа Аҳрор бўлган. Кечалари шаҳарга қириб чиқи
шта қиқланган. Ша
ҳар деворининг айланаси 13,9 км, унинг умумий майдони эса 10,4 км² ниташкил қил
ган. Шаҳар да жуда
кўп боғ; ариқ зовур ва ҳовузлар, иккитағиштин карвонсарой ва учта ҳаммом (2 таси
Хожа Аҳрор ҳаммо
млари, биттаси Мириҳаммоми) фаолият кўрсатган. Кўчалар шаҳарнинг бта дарвоз
асини Регистон ма
йдони билан боғлаган. Бибихоним масжиди билан Чорсу ўртаси даги кўча анчасерқ
атнов бўлган. Қўрғ
он шаҳарнинг ғарбий қисми да бўлиб, унинг узунлиги 3,2 км ниташқи деворива икк
ита дарвозаси бўлга
н. Қўрғон да ҳокимсаройи, сипоҳилар яшайдиган уйлар жойлашган. Шаҳар аҳолиси
ининг сони 25—
30 мингга етган.
Самарканднинг европача тип даги қисмини қуришишлари 1871 йил да бошланди.
Ўша вақт да оқ
руг губернатори генерал Абрамовнинг буйруғига мувофиқ, маҳаллий аҳолининг е
ручасткалари мусо

дарақилинибвасотиболиниб,офитсерларҳамдаамалдорларга,кичикҳарбийлаво
зимдагиоилалики
шиларга,ва,мустаснотариқасида,руссавдогарлариҳамдамешчанларгабўлиббер
илган.Кичиклавоз
имдагиҳарбийларга,,Солдатскаяслободка“дебаталувчишим.ғарбийблокажрат
илган.Ўшадаврдаэ
скиваЯнгишаҳарўртасидахиёбонвабоғбарпоэтилди,ҳарбийгубернаторуйи,каз
армалар,офитсерла
рмажлисўтказадиганбиноқурилди.ПодшоРоссиясимустамлакачилигидаврида
Самарканддабирне
чтакайтиишловчимайдакорхоналарвужудгакелди.Шаҳарда34пахтатозалаш,20
вино,бирнечаспир
т,пиво заводлари,тегирмонларишлаган.Металлникайтиишлашзаводидабирқан
чапресслаш,2тайў
нувчи,2тавинткесишстаногибўлиб,чўянбуюмлар,занжир,ўроқ,паншаха,кетмо
н,болтакабибуюмл
аришлабчиқарилган.Самаркандаҳолисинингсонивасаноатинингкўламибўйича
Ўзбекистондаетак
чиўринларданбиридабулган.1930йиллардапиллакашликвашойитўқишфабрик
алари,меваконсерв
азаводи,чойқадоқлашфабрикасиқурилди.1940—
70йиллардаСамаркандда,,Краснийдвигател“,,Кинап“,тамакиферментатсиязав
одлари,йигирувфа
брикаси,суперфосфатзаводи,поябзалватикувчиликфабрикалари,чиннизаводив
абошқакорхонала
ркурибишгатуширилди.Шўродавридашаҳарнингевропаликларяшайдиганқис
миободқилинди,аҳ
олисихамкўчибкелувчиларҳисобигаортибборди.Эскишаҳарқисмиэсаўзҳолича
ташлабқўйилди,кў
пмеъморийёдгорликларқаровсизқолиб,ҳаробаҳолигакелибқолди.
ЎзбекистонРеспубликасиПрезидентиваҳукуматирахбарлигидамустақилликйи
ллариСамар
қандшаҳридагиархитектураёдгорликларинитиклашватаъмирлаш,айниқса,эск
ишаҳарқисминиқа
йтақуришватаъмирлаш,ободонлаштиришбўйичакаттаишларамалгаоширилди.
Темурийларсулол
асияратганархитектураёдгорликлариМиср,Хитой,Ҳиндистон,Гретсия,Италия
кабидавлатлардаяр
атилганархитектураобидалариданаслоқолишмайди.
АмирТемурсаройидабўлганиспанэлчисиРуиГонзалесдеКлавихоўзбитикларид
аСамарқанд
ҳақидақуйидагиларниёзади:
"Темурбушаҳарнинггуллаб-
яшинашинихоҳларди,уқайсиюртниэгалламасин,уерданодамларнибуергаяшаши
учунолибкелар,айн

иқсатурлийўналишлардагиусталарнийиғишга
ҳаракатқиларди".

Темурўзюртипойтахтини дунёдаги энг катта вақўркам шаҳарлар қаторига қўшиш
ни истарди.

Шубоисдан Самарқанд шахри атрофидаги қишлоқлар Боғдод, Дамашқ, Қоҳира ва
бибуюк шаҳарлар

омини олдики, Темурўз пойтахти олдида бу шаҳарлар бир қишлоқ чалик бўлишини
истарди. Самарқан

д шаҳрини 13 та катта боғ яштаниб турарди, уларнинг энг каттаси шударожада кенг
дики, тарихнинг ш

оҳидлик беришича, бир куни шубоғда адашиб қолган отни бирой излашган экан.

183

Умуман Самарқанд шахри ёдгорликлари ўзининг буюклиги билан одамларни қўй
ил қолдирган

. Унинг бинолари деворларидаги зангори нақшлари, архитектура ва турли қўрини
шлардаги геометри

кшакллари билан кишини ҳайратга солади. Булар Регистон, Шоҳи Зинда, Гўри Ам
ирансамбллари мақ__